

ՍՈՒՆ ԸՄԲԻՆՈՒՄ ՄԸ

“Բիւզանդոնի” Թիւ 1,700 “Ճմարտաւեր” ստորագրութեամբ աննուած մէկ երկար վիճական հաստատածին մէջ հաստատագրին համար բուսեր էր թէ ինք նոյն ինզոյրն մուծ պարագաները յառաջ լուսաւորած ըլլալուն՝ “անուշտ այն պատճառաւ զինք վայրագար քննադատեց Թաթուռ Վանանդացին Հանդէս անտորեայի մէջ” — Այսօր Թաթուռ Վանանդացին պարզ կերպով կը լուծէ Հայթիթիթին մէջ երեւցած սոյն վճարական դատասանքը, թացարձակ հասու համառօտութեամբ, յայտարարելով թէ ոչ Թ. Վ. էր նոյնմբ. ամայ մէջ զինք քննադատողը, այլ նոյն ինքն Հանդիսին խմբագրութիւնը: — Ո՛ր է թէ ամէն կնճիւս այս կերպով լուծուեր:

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ

Հ ՍՈՐՈՍՆԸ, ՔՐԳՈՍՈՆԵՆԵՐ ՈՐԵՒՄՏԵՆԸ
ՊՐՈԳՆՈՍՏԸՆ ԲՐԵՆԱԿԱՆՆԵՐ-ՍՈՐՈՍՆԵՐ
ՏՆԵՆՆԵՐ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻՆ ՀՈՒՄՆՈՍԸ
(Շ-բ-ն-լ-տ-ի-ն-ն)

3. Տօմսի:

Քանի որ Գոնջալուի արձանագրութիւնը ծանօթացած չէր, կարելի էր այս երկրանունը Գիմմէ կամ Դոմմէ ալ կարաւ. այժմ Տօմսն ընթերցումը միայն ճիշդ է:

Տօմսն Տիգրաթ պիղեքեր Առաջնոյն աստե՛ն՝ Նայիրեան 23 երկիրներու երկայն շարքին մէջ առաջին տեղը կը բռնէ եւ կը յիշուի Գոնջալուի արձանագրութեան մէջ, որ նոյն թագաւորն է: Տօմսնի վրայ արշաւանք մը՝ Ասուրնապիբաղայ թագաւորութեանը առաջին տարւոյն պատերազմակա՛ն գործառնութեանը դուռը կը բանայ: Թագաւորին բանակները սոսկալուեցան՝ “գէշ ճամբաներուն եւ գժուարին լեռներու” ասէ՛մանկուլութեանը յաղթել: Չէնք կրել կրցող բնակչաց

վերջին ապաւենն եղաւ “անմբռնեայի լեռ մը, որուն գագաթներն երկաթէ դաշուռն մը սայրին պէս գուրս ցցուած էին եւ որուն եւ ոչ իսկ թեւաւոր թռչուն մը կրնար մտանալ — սպիտակ թռչնոյն բոյնին նման ամրոյ մը շինած էին տնոր վրայ” Այս լեռան վրայ եղած յարձակման ատեն՝ պաշտպանողներէն 200 հոգի իրենց կենսքը տուածեցին: Ասորեստանացոց թագաւորը սուէ կիւուրի թխաւ: Ստղանաւար Բ. ալ՝ իր նուաճած երկիրներուն կարգին մէջ կը յիշէ Տօմսն: Այս առթիւ Տօմսնի՛ Գոսիսնիի եւ Արգաշիւնուի միջեւ յիշուին անճշտութիւն մըն է եւ կարեւորութիւն չունի՝ տեղայ գիրքն որոշելու համար:

Տօմսնի լեռներէն երեքին անունները գիտեմք. ասոնք են՝ Ո-բնի՛, Ար-նի՛, եւ Երնի՛ (տե՛ս էջ 140): Այս լեռանց մէջն էին հետեւեալ քաղաքները, զորոնք Ասուրնապիբաղ առաւ. Գո-բէ՛թ ամրութիւնը, Սո-բբո, Աբ-նո-ն, Ար-բբո եւ Ար-բէ:

Հին Նայիրեան գաւառներուն մէջն ամէնէն արեւելեանն էր Տօմսն, իսկ ամէնէն հիւսիսարեւմտեան էր Գոսիսնի (այսպէս նաեւ Գոնջալուի արձանագրութեան մէջ): Ասուրնապիբաղայ Տօմսնէ կիւուրի իջնայն եւ Երնի՛ լեռան՝ փարցոտական Զամուսացոց ապաստանարան ընծայելը թոյլ կու տան մեզ բաւական ստուգութեամբ մը՝ Տօմսն Ռովանդիդէ հարաւակողմէ կամ հարաւարեւելակողմէ դեռեղելու: Երնի՛ն պիտի ըլլայ Տօմսնէ զէպ է հիւսիս կամ արեւելք կամ հարաւարեւելք ձգուող մէկ ճիւղը զամուսական լեռանց: Տօմսնի զիրքն վրայ սենցած կարելիք բոտ բաւականին կը միարանի Բիլեբբէքի տեսութեանը հետ (անդ էջ 19): Արգաշիւր արեւելակողմէ բարձրացող լեռնաշխարհը՝ վերին փոքր Չարի վրայ մինչեւ գրեթէ Ռովանդիդ:

4. Մեռու, Գիւլիթնուր:

Ա. Մեռու: Ասուրնապիբաղ զամուսական երրորդ արշաւանքին աստե՛ն՝ քաղաք Մեռու քաղաքին վրայ, ուր (զամուսցի) փառաստականք ապախնած էին. այս տեղոյն վրայ կ'իջնէին Աղիոր եւ Սիմաի լեռները: Սամբրամման Բ. ալ կը պարծի բերող արշաւանքին աստե՛ն Մեռուացիները նուաճած ըլլալուն վրայ: Հետեւեալն է արձանագրութեանց այն տեղը, ուր այս երկրն ամեն հին է լեռնակա՛ն նկարագրութիւնը կ'ըլլուի: “Անմբռնեայի լեռ մը գրաւած էին անոնք [Մեռուացիք]: 3 լեռնասայր՝ որ ամպի մէ պէս երկիւնք կը ծածանէին, ուր եւ ոչ իսկ թեւաւոր թռչուն մը մտեցած էր, իրենց՝ անաւիկ ամրոց էին ըրած. անոնց ետեւէն գայի եւ այն լեռնասայրերը պայտրեցին: Որքան մը մէջ անոնց վրայ յարձակեցայ արիւի մը պէտ եւ անոնց պատերազմողներէն բազմաթիւ մարդ սպաննեցի: Անոնց մարդիկը, սաացուածքը, ունեցածքը, արջաւա, էշերը, անասունները, կառայ միերը, երկաթապ ուղտերը՝ առանց թիւ ու համարի՛ լեռնէն վար իջեցուցի. անոնց շըջակայ 500 քաղաքները կործանեցի, աւերեցի եւ ուրեցի:” Ասուրնապիբաղ Մեռուէ Գիւլիթնուրն ալ գնաց:

1 Բելքի եւ Լէմանի իրենց հայկական արշաւանաց աստե՛ն յամբ 1898/9 զամս Գոնջալուի արձանագրութեան նկատմամբ հմտ. այս երկու ուղեորներուն համառօտ տեղեկատուութիւնները է Verhandl. d. Berl. Anthropol. Gesell. 1898, S. 571 եւ 598; Sitzungsber. d. Berl. Akad. 1899, S. 117; WZKM XIV, S. 34 [տես թագաւորութիւնը ՀՄ. 1900]: Բելքը չգիտեալով որ Ցո-ս-ս-ի երկրանունն արձանագրութեանց մէջ կը գտնուի, նոյնացոց զայն այժմեան Ցո-ս-ս-ի (իր 25 քիւմը. հետեւ բառմանուէրէ պէս արեւելք) հետ: Ցո-ս-ս-ի = Ցո-ս-ս-ի (Ասուրնապիբաղայ) զնեւով՝ այլ եւս աւելորդ գարձած է այս կնճիւսը:

Ռամանիւրարի Գ. Ի մէկ արձանագրութեանը մէջ՝ նուաճեալ երկիրներուն մէկ ցուցակին մէջ այս շորքով կը ներկայանայ Մեռու. «Հարհար, Արաղիաշ, Մեռու, Մանգաթ, Գրիգորեանգա, Մուսնան, Պարուաւ,» եւ:

Թալմաշկական անանագրութեան մէջ շատ սակց կը յիշուին Մեռուի, Վուսի (Եւթոպիայի) եւ Պարուաւյի ձիւրը: Վուսի ձիւրը զիւսուորաբար կառքի ձի էին, իսկ Մեռուիները առ Հասարակ բեռ քաշելու կը յարմարէին:

Մեռուի գիրքն որոշելու Համար կարեւորութիւն ունի այն տեղեկութիւնը, որուն համեմատ Աղերու եւ Միմսիի լեռները այս երկիրը կը կարէին: Հիմնուելով այն փորձերուն վրայ, որոնցմով վերն այս լեռներուն դիրքն որոշել Լուիսպիէք, յատուկ մտաք Հէ՛հրդարը (Սիւեկյանի կը հարաւակողմը գտնուող գաշար) պատող լեռանց արեւմտեան կամ արեւելեան կողմը գտնուելու եղք Մեռուն: Ասիէ կը տեսնուի որ Մեռու՝ Չամուպի մէկ գաւառն էր կամ զէթ անոր սահմանակիցը: Ամենեւնի արիւրճ պատճառ մը չկայ Բիլլըրէքի պէն՝ Մեռու անունով երկու երկիր գտնուանելու՝ մէյ մը զամուսանն եւ մէյ մ'ալ մարական Ռամանիւրարի Գ. Ի ցուցակի ալ ոչինչ կը ցուցնէ: Դասն զի մէջը շատ մ'ոչ՝ նմարական երկիրնե կան:

Բ. Գեղնիթ—Նո: Սամիրաման Մեռուի մէջ թշնամիցն ընդգիծող բութիւնը խորտակելէն ետքը շուն շարունակեց զէպի Գիղիղունդա, ուր բազմութիւն քաղաքներ գրաւեց եւ Սասիաշ(ա), Կարսի-բուսի եւ Սիրաս քաղաքներուն իշխաններէ հարսի առաւ: Ասիէ Մասաի գարձաւ: Գրիգորեանգայի քաղաքներէն կը յիշուին՝ Ան-ձիլ, առաջին քաղաքը, զոր Սամիրաման Մեռուն գալու առնելու՝ շշտակեց: Արեւակիի կռնակը կը բարձրանային Բէլլ-Բէլլեթ լեռինը, որոնք մէջն էին այս երկու տեղերը՝ Սուլեթ ուր կ'իշխէր Տիգրանիս, եւ Կարսիթաթ, ուր կը թագաւորէր Արտա: Այս երկու իշխողք հարկ տուին կառքի մը: Ատրեստանցոց բանակը ճամբան շարունակելով Ուրշ ափողցին Հասաւ, որուն վրայ կ'իշխէր Պլէրիտի իշխանը: Աւրաջ պատշարեցաւ եւ յարձակմամբ անուանեցաւ. պաշտպանողներէն 6000 հոգի ինկան պատերազմի մէջ, 1200 հոգի, ընդ որս եւ քաղաքները, գերի բռնուեցան: Ատրեստանիք աւար բերին՝ արջառ, ոչնոր, ձի, արծաթէ, հրանալի սսիիէ եւ պղնձէ անօթներ՝ առանց համարին: Ուրշուքն Սիթեթ արմոցին վրայ բայեց Սամիրամանն. այս արմոցը կը հզպատակէր Էնֆուր անունով իշխանի մը: Այստեղ կայնձուռեցաւ Ատրեստանցոց թագաւորին մէկ արձարը, որուն վրայ գրուած էին Ատրեստանցոց յաղաութիւնները՝ Նայիրիի մէջ:

Գաւառ յայտերկին անուրը Գի-Նուն-բունդա եւ Գի-բաւ-բունդա ալ կը կորապայի, որուն հետ Վրպար կը հասնանար Հերթապոսի՝ Օրծօժօրս-Յանուտուն եւ այսօրան Գերբաւանդն ի Գիւնան: Ատրեստանցոց այն բազմամայն շնար, որ պատճառն է այս պրելայի ընթերցանածոց, կրնայ միայն Կաւն եւ Ղէ ըլլուլ, իսկ շար շփթութեան հետեւութիւնն է: Թե միակ ուղիղ ընթերցանածը չէ է, կը ցուցուի Սիթ. Բ. 59 տեսնուածէն:

Գրիգորեանգայի գիրքին նկատմամբ սաշտի միայն կարելի է բռնել թէ զրաջի եր Մեռուի եւ Մուղալի: Բիլլըրէքի, անգ էլ 66, 92, Գրիգորեանգայի գիրքին համար բաձնն (Չագաւառ գետ՝ Սանձուր-լակի արեւելակողմը) կախում ունի Մեռուի գիրքէն:

5. Հորհու, Հորհաւ, Սեփրու, Սերէլ, Ուլանիւ, Սեփրի:

Ստերնախրաջ՝ Վիսուրի բրած առաջին արշաւանքին առնելը՝ Սիմսիի, Սիմբուայի, Ուլանիւայի, Աղաւշի, Հորապայի եւ Հարմասայի հարին առաւ, որ էր՝ «ձի... արջառ, ոչնոր, պղնձէ անօթներ:» Սագմանասար Բ. ի առաջին պատեւ-բազմական գործածութիւնն էր Սիմսիի ճամբա-քաղաքը յարձակմամբ առնուլը: Արիսուի ճամբան կը տանէր Սիմսիի «կրճին մէջէն»: Թագաւորն Արիսու եղած առնելը՝ Հորգաւ, Հարմասա, Սիմբու, Սիրիշ, Ալմանիւր եւ Սիմսի երկիրներէն արուած հարին առաւ, որ կը կայանար կառքի ձիերէ, արջառէ, ոչնոր եւ գիւրիէ: Արիսուի թագաւորն վերեւը՝ գտնուող կիրճերէն անգամ մ'ալ անցաւ թագաւորութեանը 31* տարին, այս անգամ Պարսուայէ եւ Դամիթի գալով: Վնասունի թագաւորն մէջ Թ. 43 Սիրիշ կը ներկայանայ երկիր մը՝ Մաննանց յարձակմամբը վտանգեալ: Հարգի ճակե ծանօթէ Ե ուրիշ երկու արձանագրութիւններէ, որոնք Բեցոյի 8ուցակին մէջ միայն կը գտնուին: Սիմսիի կը վերաբերէր Արտա քաղաքը. որ արմոցն էր Նիլիս: Սամիրաման Բ. կ'ըզէ թէ Արտաու էր իւր պետութեան վեց անկիւններէն մէկ «Արիգիէ մինչեւ Սուհէ» (Սեռանարայէս Հարուրի բերանն՝ ի Միշակաւա):

Վերն յիշուած երկիրներուն գիրքը մերձաւորապէս որոշելու ամենէն ապահով կուտանն է ինծի այն տեղեկութիւնը, որուն համեմատ Սիմսիի կիրճը կը գտնուէին «Հալմանի (— այսօրանն Հուլիան) վերեւը» Այս տեղեկութեան վրայ հիմնուելով՝ կ'ուզէին Սիմսիի կիրճըը համարիլ հաղաբազմութեան այն հիւր անցքը, որ Ատրեստանը Մարաջ երկրին հետ կը կայէ եւ գտնականներէն «Չագրոսի գուռն» (αι του Ζάγρα (հ) Պաղմ. Ի. 2, 7) կամ «Մարակի Ղուռն» (ή Μηδίαχ) ընդ Մարա, ԹԱ) կը կաշուի: Ինչպէս վաղեմի հնութեան մէջ, նոյնպէս եւ հիւսիս Բաղդադի կարաւան ճամբան այս կիրճն անցնելով՝ Երանեան բարձրագուսար կը հասնէր Ատրեստանն հոս ամենէն կարճ ճամբան նմանապէս կ'երթայ կարաւան հին ճամբուն վրայէն՝ Երբիլ — Ալմանի Գեփրիւ — Կերիւկ — Թուզ — Կուրմանի — Կիփրի — Բաղդադ մինչեւ Կիփրի եւ թերեւս այս տեղէն Գիսիպա տանող ուղիւով կ'որոշուին ճամբա մը վրայէն յառաջանալով կը միանար վերոյիշեալ զիւսուր ճամբան՝ որ Սիմսիի կիրճին ուղղութիւնը կը բաւէ: Եթէ Սիմսիի կիրճն = Չագրոսի գուռն հասաւորութիւնն առարկութեան տեղի շիճողար, այն ատեն Սիմսիի եւ մէկույ երկիրները պիտի ըլլային այսօրան Հուլանի կողմերը՝ ի հարկէ անուն գիրքը ճշդիւ որոշելու: Բայց այս երկիրները Հուլանի հեռախաղաղին

որչափ ալ վեր քշենք, սակայն միշտ մեծագոյն զարմանալի կը մնայ ան պարագայն որ ստեղծ՝ ըստ արձանագրութեանց՝ իրենք հալիկ կը տանէին մինչեւ Կիւուսի, որ Եւրոպայ լճին հարաւ-արեւմտեան անկիւնը երկրի մէն է։ Այս կասկածին վրայ աւելցնելու ենք ուրիշ կասկածելի իրողութիւն մըն որ որ է՝ այս երկիրներէն մէկուն՝ Սիրիշի՝ Մաննանց սապատակութեամբը վտանգն ենք արկուելիք։ Այս երկու կէտերը աւելք առնելու ունենալով՝ պատշաճ կը տեսնենք այս երկիրներուն տեղը շատ աւելի հիւսիսային համարիլ եւ Բիւլէրբէքի հետ (էջ 46, 65) Սիմսի կիրճը փնտռել Աշոյի կիրճերուն մէջ՝ Խոյի Մանչակի արեւելակողմը։ Տարակոյս չկայ որ այս պարագայի մէջ տարբերակ կը մնայ «Հալմանի վերեւը», յաւելուածը՝ Գոհացուցիչ եւլք մը չեմ գտնիր այս դիւնմանի մէջէն ելլելու։ Ինչու որ երկու իրարմ տարբեր Հալման կամ Սիմսի ընդունելի թէ է հիւսիսի եւ թէ է հարաւակողմն՝ նմանապէս ունի իր գոտարութիւնները։ Առ այժմ՝ վերոյիշեալ անութիւններէն ոչ մին եւ ոչ մէկը կարելի է ճշրել կամ հաստատել։ Սամսիամանի «Արիդի մինչեւ Սուհի» խօսքն ալ չի լուստորդ այս միտութիւնը։ Ամենեւին տարակոյս չկայ որ Սիրիշ երկիրը ամենեւին գործ շունի՝ վերին Տիգրիսի վրայ եւ Կուս մասի ճոռ գտնուող Սիրիշէ քաղաքին հետ (Սարաբոնի Տարբիսան?), այլ պէտք է երկուքն իրարմ զանազանել։

6. Նահի կամ Նամա:

Տելուհի մէջ գտնուած աշխարհագրական ցուցակն, որ հարկահանն մը մնացած է, կը բովանդակէ իր մէջ Սիրիսային շրջակայքը գտնուող 50 տեղեաց անուաներն, ի մէջ այլոց նաեւ Նամա գաղաքը, որ կրնայ Նամա Նամրիի հետ նոյն բլավ։ Մէկ կողմ թողալով այս տարկանական տեղը՝ Նամար անունը առաջին անգամ մեր դիմացը կ'իջէ Նարուբոնտար Առաջնոյն ընծայման յիշատակարանին մէջ, որով Բիտուսի Մարդուկ անունով անձը ազատ կը կացուցուի Նամարի մէջ գտնուած ամէն տեղեացը Նամար հարկ կամ տուրք տալէ։ Ասիկ գատ՝ այս երկիրն մային ասորեստանայ արձանագրութեանց մէջ կը յիշուի եւ այն ալ միշտ Նամրի ձեւով։ Սպամանասար Բ. թագաւորութեանը 13^ր տարին տարին Չարն անցնելով՝ Նամրիի վրայ քաղեց, որուն Մագադոն-Նամա-Պարթի(ի) թագաւորը փախաւ։ Այս թագաւորին տաղուածքն, բանակները, դից արձանները, պետութեան Պաշտպաններն Սարեստանացոց թագաւորին ձեռքն ինկան, որ Յանգու անունով Հարցանացոյ մը տուաւ Նամրիի թագը։ Թագաւորութեանը 24^ր տարին Սպամանասար դարձեալ Նամրի «Իլա» — ստորին Չարն անցնելէն եւ Հաշմար կորելէն ետքը —, ամբացեալ տեղերուն վրայ յարձակեցաւ առաւ եւ պատերազմի մէջ բնակաւոր մէկ մասը կտորեց, ու լերան մէջ գաւաթն իրենց ապաստէն էին յիմած։ Յանտու՝ Սարեստանացոց բանակին մտնելու լսելով փախաւ։ Սարեստանացոյն թագաւորին ուրիշ արշաւանքներէն 83⁴ տարին ինկողները (= 26^ր տարի թա-

գաւորութեանը) կը նշանակէ Անուանագիր արձանագրութեան հաստատարը (Rm 2, 97), իսկ թագաւորութեանը 31^ր տարին ինկողները սեւ կոթողը։ Սամսիաման Բ.Բ՝ Բաբելոնացոց Մարդուկ-իկրի թագաւորին դէմ մշած պատերազմին մէջ Նամրի, Կարուս, Ելամ եւ Արուսու (այսինքն Արամեական իշխանութիւնը) Բաբելոնացոյն կողմէն։ Սամսիամանի յալոթներն ալ շուր անգամ արշաւանք բերի Նամրիի դէմ. մէկ մէկ արշաւանք բերի Ռամանսիարի Գ. (798) եւ Սաղմանասար Գ. (774) եւ երկու արշաւանք ըսաւ Աշոյիարի (749, 748)։ Նամրիի դէմ՝ պատերազմական դարձաւորութեանց այսպէս ստեղ պէտք ըլլաւ կը ցուցնէ որ Սարեստանացոց վերին իշխանութիւնն այս երկիրներուն վրայ ոչ Սաղմանասար Բ.Բ եւ ոչ անոր յալոթացը ժամանակ տեսական էր. բեր Ասորեստանի Նամրի եկած բանակները կը հետանային՝ բնակալը մէջ կը մարէ իրենց նիւնուէ կախում ունենալուն դիտակցութիւնը։ Տիգրաթ պիղզեան Գ.Բ արձանագրութեանցը մէջ՝ մարական նահանգներու շարքին մէջ առաջին տեղին կը բռնէ Նամրի՝ իրեն յալոթը ունենալով Բիտ-Սանահարուտի անունը. իսկ Սարգոնի քով՝ Մագադոն շուր շամի անուան եւ Ելլիպիի միջեւն է։

Սաղմանասար Բ. Նամրիի անուններէն շորին անունը մեզ կ'անանգէ, որ են՝ Շիմեշ-Լու, Բիտ-Տաու-Լ, Բիտ-Շ-Իլի, Բիտ-Շ-Իրի։

Նամրիի մէկ գաւառը կը կոչուէր Բիտ-Կար-դե-Բեկու, որ իր անունն առած էր Կարգիւրեկու ընտանիքէն — նոյն երկիրն տէրէն։ Վերոյիշեալ Բիտ-Կարգիւրեկու՝ Բիտ-Կարգիւրեկու կ'առաւ վարիչը՝ մէկ շառուարիչ որ այս ընտանեաց, որ ըստ երեւութիւնի Հարցանային երկրի ետքը ամենէն մեծ ազդեցութիւնն ունէր Նամրիի մէջ։ Կարգիւրեկու = Կարգիւրեկու թագաւոր Նամաւորութեամբ նկատմամբ անս վաղը Կարգիւրեկու անուն տակ։

Նարուբոնտար Առաջնոյն պատմութեան թղթովն այլ կ'ստուգուած է երկիր անուն Նամրի ձեւը։ Յաւանկ կարելի էր նաեւ Տիմրի կարգալով Երեմիայի ԴՊԻն (Ին, 25) հետ յարեւորութեան մէջ գնել։ Հին-Բաբելոնական Նամար ձեւին տեղ՝ Սարեստանցից միշտ Նամրի այլայլեալ ձեւը կը գործածէին։ Եթէ սեմական լեզուներն սգորի մեկնել այս անունն, այն ատեն կամ՝ «փառաւոր, լուսաշող» կը նշանակէ եւ կամ՝ «յովազ (ի երկր)», ըսլլոյ եւ աւելի հաւանական կը Նամարի ըստիս ոչ-սեմական ծագումն ունենալը։ Նամրի մէջ իրարու հանդիպած էին կասեան եւ բաբելոնական քաղաքակրթի մէջ ազդեցութիւնը. առաջնոյն կը վկայէ Յանգու թագաւորական անուն կամ սիդուլի եւ Շուսիլիս դիցուհւոյն՝ «սիրուհու զուտաւոր լերանց», այստեղ պաշտուելը, զոր պէտք են Ռաստամի սղոթեական ցանկին վրայ յիշելով՝ կ'առեան ատուածութիւն մը համարիլ. կ'երեւայ թէ բաբելոնական քաղաքակրթութեան ազդեցութիւնն Նամրիի վրայ աւելի էր, ինչպէս որ կը ցուցնեն բաբելոնական յատուկ (անձի) անուանց դրուութիւնն եւ սեմական Պահիշեանի առաւել սիրող ըլլալը։ Այս իրողութիւններէն կ'ընթացաւ սպահովապէս հետեւցնել թէ Կասեանք կը

Բարեացիք բաւական բազմութեամբ Նամբիի մէջ հաստատուած էին. բնիկ բնակչութիւնը կարելի է թէ ազգակից ըլլայ Չամուսացոց կամ Լուլլամա-ցոց, Նամբիի մէջ երկրաւոր էրն Հարբանեանք կամ Հարբանայիք, որոնցմէ մին (Բենյադինչում) կուսակալ էր Նարուքոգոնոսորի տանն. Սարմա-նասոր Բ. այս ընտանիքին մինչեւ անգամ թա-գաւորական թագ տուաւ: Ազատութեան թուղթը բաց ի Նամբիի կուսակալէն իր յիշէ եւ Նամբիի կուսակալիչ մը՝ Նարուքոգոնոսորի-ն-սասոր անու-նով: Թէ այս երկուքին իշխանութեանց սահման-ները փոխադարձաբար ինչպէս որոշուած էին, կը մնայ մեզի անձանօթ. կրնանք ենթադրել թէ կուսակալն պաշտօնն էր ի մասնաորի ներքին կուսակալութեան գործերն հօգալ (տղոյ վրայ հսկել են), իսկ կուսակալիչն պաշտօնն էր առաջ-նորդել բանակին: Այն ազատութեան հետաքրք-րական թղթէն կ'իմանանք որ Նամբի Տլու հպա-տակ էր հին բարեւոյական պետութեան, իսկ Ատ-րեստայիք երբեք չլայողեցան այս երկիրն մնայուն կերպով կամ քէթ քէչ մ'երկայն տանն իրենց իշխանութեան տակ պահել:

Ածանադրութեանց Նամբիի վրայ տուած տեղեկութիւններն աննիկ ընդհանուր են, որ դիքն որոշեցու համար բաւականէն աւելի միջոց կայ շարժելու: Ատրեստանէ նայելով Նամբի ստորին Չաբի մէկալ գին էր. բաց ասոր դրացի էր Հաշմարի. նկատելով այս վերջին պտադան եւ նմանապէս աչքի առջեւ ունենալով որ Բարեւա-ցոց ազգեցութիւնն շատ մեծ էր եղած Նամբիի մէջ՝ իրաւամբ կրնանք բռն թէ բեւեռազերտն Նամբին ըլլալու է ամբողջապէս կամ մասամբ այն երկիրն, որ հիւսիսէն Ուստանուի եւ հարաւէն Յուստանուի միջեւ կը տարձուէր եւ դէպ ի արեւ-մուտք նախ Ադաիմ գետով եւ ապա Զեբել Համ-րիտով կը պատի: Իսկ թէ դէպ ի հիւսիսային արեւելք մինչեւ սր կը տարձուէր եւ ըստ այսմ Չամուսայի երկրէն մաս բռնած էր թէ ոչ, կարելի չէ ճշդել: Կը փորձուիմ Բիտ-Համբանը Նամբիի հարաւարկողը կամ հարաւ-արեւելակողը (Գիեսա-լայի արեւելակողը) դետողել: Հաւանականազոյնս այս երկիրը Նամբիի հետ շատ անգամ կ'ազդած էր անձնական մտութեամբ (Հարբանեանց սերէն կու-սակալին) երկուքն ալ կուսակալութիւն): Որովհետեւ Նամբի, ինչպէս նաեւ արձանադրութեանց ցոյց տուած եւ մեր պատեց յիշած երկիրներէն շա-տերը, որոշ գծուած գաղափար մը չեն ներկայա-ցնէր, այլ անորոշ եւ տարածական գաղափար մը, ուստի շատ հաւանական է որ զիտաօրաբար արեւելեան կամ հիւսիսային արեւելեան մտք՝ Չամուսայի երկրին մէկ մասը իր մէջ կը բովանդա-կուր: արդէն անոր անուշք բեւեռապիք արձանա-դրութեանց մէջն շուտով անհետացած է: Մեկալ կողմանէ չեմ կրնար Բիլլերբէքի շափազանց տե-սութեանց հաւանել, որ Նամբի-Նամբիի համազօր կը համարէ Չամուսա-Մագանուայի: Նամբիի գեր-բին նկատմամբ ասուրազէտք ընդհանրապէս կ'ըն-դունին այն տեսութիւնը, զոր պարզեցի:

Նամբիին զանգանձելու է Նամբիի թուած-ներուն երկիրը: Բնհիստորիկ եւ Նաղչ-ի-Ռուս-

տեի արձանադրութեան բարեւոյական թարգմա-նութիւնն այս անուշք կը գնէ՝ հին-պարսկեան բնագրին Սկոյին տեղ. իսկ այսօր Սակք բանդլ առ հասարակ Սիւլթացիները կը հասկըցուին:

(Ըրոն-Նիկի)

ՎԵՂ ԵՔԵՅԵՆ ՏԵՍՈՒՊԵՆԻ

Վիննա, 25 Յունիս 1902:

Ամուսյս Իին Պրեստորիայէ հասնող հե-նազիրը կ'աւետեր երկու տարւան եւ ութ ամսուան արինանեակ ու արինաթոր աւե-րիչ պատերազմին խաղաղութեամբ վեր-ջանալը, եւ — երկուց ազատ հասարակա-պետութեանց (Տրանսպալ եւ Օրսան) ի-րենց անկախութիւնէն հրաժարելով, Անգ-ղիոյ գերիշխանութիւնը ճանչնալով...

Այո՛ միծաօցոն (!) ու տիեզերակալն Անգղիա հասաւ վերջ ի վերջոյ իւր դիտած նպատակին, սակայն ոչ իբր տղայական խաղ — ինչպէս ինքը յառաջ քան պատե-րազմին սկիզբ կը միծաօնանէր. քսակներ թնթեղցնել նարկ եղաւ իրեն, զորոնք դա-րերու ձեռքերը ծանրացուցեր էին, արեւը մայր չմտնող պետութեան մը շուրս ուղտէն գիրար դէպ ի պատերազմի դաշտը միող գունդազունդ ռազմիկները (250.000 ընդ-դէմ՝ 20.000ի) չէին բաւեր՝ ի սէր իրենց անկախ հայրենեաց դիւցազն դիմադրու-թեամբ կոտող սակաւաթի կղզիացեալ ժողովուրդ մը, զինսթալի ընելով ի նպա-տակութիւն ստիպելու: — Եւ այս կ'ըսուի — «յաջողութիւն անգղիական գնում»,...: Կիլոն՝ հետո՛ւ — դժուարակնճին պատե-րազմին ելից համար Անգղիոյ շուք ու պա-տի տալէ, դատապարտեց զայն իբր ակ-իրաւ եւ գերադասակալ աստիճանաւ ա-նկիրաւ պատերազմ՝ որուն նանգիտապա-տի երկրորդ մ'անհնար է մատնացոյց ընել քաղաքականացեալ ազգաց դարեւոր տա-րեգորք մէջ: Այո, այսօր այլ եւս նարաւ-ափրիկեանն հողին վրայ երկուց ազատ հա-սարակապետութեանց դուռը չի ծածանիր, սակայն այս Աղբիոնի համար առաւելում մը չնդաւ, այլ նա մանանազ — նուա-